

КОПИЛОВ С.О.

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАТЕГОРІЙ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Копилов С.О. Інтеграційний потенціал категорії культури у сучасній психології. Наріжною методологічною проблемою сучасного психологічного знання є його інтеграція, загальна логіка якої не може полягати ані в уніфікації радикально відмінних і водночас рівною мірою значущих підходів, ані в їх формально-еклектичному поєднанні. Відтак адекватною формою інтегративних стосунків різних орієнтацій, концепцій тощо є їх діалогічно-творче спілкування на засадничому рівні. Це вимагає передусім окреслення спільного предмета та способу його розгляду, тобто визначення онтологічних та гносеологічних універсалій сучасної доби (сутнісних атрибутів людського буття й пізнання) як орієнтирів людинознавства. Останні, виступаючи підґрунтям певних психологічних напрямів, суперечать один одному й водночас є потенційно взаємодоповняльними. Відправною універсальною категорією для побудови логічної моделі цих складних зв'язків може бути поняття культури, одне з найпродуктивніших трактувань якого містить філософська концепція В.С. Біблера. У статті на основі цієї концепції культури (як діалогу культур, форми самодетермінації індивіда, покладання «світу вперше» та царини творів) намічено визначення психічного життя та низки провідних категорій психології, яке може стати предметом інтеграційного діалогу. Висунуто припущення, що логіка такого діалогу («діалогіка» психологічного дослідження та взаємодії різних підходів) має розбудовуватися також як логіка трансдукції (граничного переходу) різних трактувань, логіка їх взаємообґрунтування та логіка парадоксу.

Ключові слова: *логічна модель, інтеграційний діалог, культура, твір, особистість, загально-психологічні здібності.*

Постановка проблеми. Розбіжність «багатьох психологій» (Ф.Брентано) окреслилася фактично від початку існування науково-психологічного знання, і відтоді ж тривають спроби подолати її. При цьому останніми десятиліттями на зміну інтенсивній динаміці почергового панування однієї з течій або їх запеклого сперечання, конкуренції (період відкритої кризи) переважно прийшло так зване «ледачо»-толерантне, а часом і просто аутичне співіснування напрямів та концепцій, кількість яких і надалі навально зростає. Відтак найнагальнішим завданням є, за виразом В.А. Мазілова, подолання "взаємного нерозуміння... а також відсутності змістовної конструктивної комунікації" [9, 38].

Останні дослідження і публікації. За цих умов загалом вірним є емпіричне спостереження О.Г. Асмолова, що сучасний дослідник опиняється в ситуації «вибору між різними психологіями» [1, 7]. Але це становище аж ніяк не є задовільним; у підсумку, як слушно зауважує А.А. Алексєєв, орієнтиром для науки має бути *«інтеграція систем, а не простий, нехай і поінформований, вибір ніж альтернативами, що розглядаються»* [12, 13]. Утім, навіть віддання переваги певній орієнтації дійсно має бути *«поінформованим»* (термін Н.Сміта [Там само, 16]), тобто вимагає від дослідника не просто *«ознайомитися»* з рештою підходів, але й зважувати на їхню наукову значущість, тобто бодай часткову *слушність*, брати їх до уваги у своїй праці. У будь-якому разі нині є очевидною безпорадність і логічна безвідповідальність нерелексивного еkleктизму - суто позірною й формальною (так би мовити, через сполучник «і») *«поєднання»* будь-яких теорій, положень, методик тощо. Між тим стихійний потяг до інтеграції часто призводить саме до таких буцімто міжпарадигмальних, а насправді кентавричних утворень, позбавлених логічно-змістового підґрунтя. Водночас анахронічною, утопічною є і позірна альтернатива еkleктиці - *«абстрактно стверджуваний монізм»* (Ф. Т. Михайлов [8, 36]), спроби так чи інакше *«розчинити»* чи поглинути різні методології та концепції в *одній* всеохопній *«єдино вірній»* теорії. Будь-яке моністичне бачення внутрішнього життя людини, як слушно зазначає О.В.Завгородня, нині постає формою редукціонізму [7], подолати який можна лише на шляху *сполучення* різних парадигм та концепцій.

Відтак у центрі уваги епістемологів, методологів дедалі частіше опиняється саме поняття інтеграції – питання про те, на якому підґрунті та через які механізми має здійснюватися гадана єдність, цілісність психологічного (і, ширше – антропологічного) знання. Отже, на перший план висуваються загально-епістемологічні, а надто *загально-логічні* проблеми узгодження величезного масиву знань (точніше, *«даних»*) - тобто *інформації*, власне *знаннєвий* статус якої не визначений доти, доки вона не витлумачена цілісно з певних принципових теоретико-методологічних позицій). Зокрема, зрозуміло, що їх логічне впорядкування, узагальнення може бути лише змістовим, а не про формальним: адже останнє є вочевидь неможливим щодо різних *універсальних* категорій та постулатів, різних всезагальних *«ідей людини»*, від яких, як зауважив ще Л.С. Виготський, відправляються провідні парадигми новітньої психології. Оскільки ж, як писав ще століття тому М.Шелер, *«єдиної ідеї людини ми не маємо»*, [13, 146] то можна казати лише про відшукування (чи, власне, розбудову) *логіки продуктивних стосунків* між цими ідеями і, відповідно, між *«психологіями»*. Звідси – надзвичайна поширеність ідеї (чи, радше, гасла) *діалогу* або діалогічної взаємодії різних орієнтацій.

Але, на жаль, ця регулятивна ідея (як, утім, і заклики інтеграції) часто виголошується без *«логічної відповідальності за поняття»* (вираз В.С. Біблера), залишається неконкретизованою, а відтак і нездійсненою. Бракує *логічної моделі* діалогічних стосунків, які, за думкою Г.О. Балла, забезпечили

б *медіацію*, а у підсумку й «синтез» знань [14, 14]. Утім, поняття синтезу теж тлумачиться по-різному - або як певне «зняття», нівелювання цілісних альтернативних бачень, або ж, навпаки, як така взаємодія, завдяки якій вони зберігають свою автономію та унікальність, «ущільнюються» й розвиваються. В останньому випадку, очевидно, поняття синтезу і діалогу зближуються, причому діалогічні стосунки виступають не *засобом*, шляхом досягнення певної уніфікації (яка недоцільна та, зрештою, і неможлива), а безпосередньою *змістовою формою* існування й інтеграції (цілісності) наукового знання. Ця цілісність за такого трактування є не чим іншим, як єдністю *самої події спілкування* або ж «ланцюга» невід'ємно пов'язаних комунікативних актів. І логіка сучасного психологічного дослідження має бути логікою такого спілкування суттєво відмінних підходів – зовнішнього та інтеріоризованого, мисленнєвого.

Суголосною цьому уявленню й надзвичайно плідною видається думка С.О. Мусатова про те, що «психологічним каноном ХХІ ст.» може стати «єднання людей як своєрідний вчинок духовного рівня, що не заперечує їх неповторної індивідуальності, а взаємно збагачує цю їх якість на базі колективної творчості...» [11, 187]. Як слушно зазначає Балл, перспективним є поширення цього ціннісного настановлення на стосунки між різними орієнтаціями у психології, однак належить уточнити, яким чином єднання в *особистому*, духовному плані може забезпечити «логіко-змістову інтеграцію» (Г.О. Балл [14, 22]. Окрім того, важливо конкретизувати засади, шляхи організації та форми вищезгаданої «колективної творчості» - творчої взаємодії загалом науковців, про яку наразі важко казати.

При цьому, на нашу думку, одна з головних труднощів полягає в тому, що діалог вимагає спільного *логічного* «простору» – спільності (принаймні інтенційної, суб'єктивної) *предмета* пізнавального інтересу та певної «згоди» щодо *способу* його розгляду. Між тим деякі напрями психології фактично взагалі заперечують існування феномена *психічного* як особливого, окремого предмета наукового дослідження. Ще гострішим (хоча часом перебільшеним і недостатньо коректним) є протиставлення *методів* – наприклад, природничо-наукової та гуманітарної стратегій вивчення людини, «теоретичних» та «прикладних» методологій та методик тощо. Чи ж можливо за такої ситуації відшукати «останні» онтологічні та гносеологічні універсалії, що визначили б єдиний (хай і по-різному витлумачений) предмет та метод людинознавства й, зокрема, науково-психологічних досліджень?

Принаймні очевидно, що ці універсалії (всезагальні онтологічні та гносеологічні категорії мають задовольняти доволі суперечливим вимогам: 1) мати *об'єктивний* характер, тобто втілювати реалії й тенденції буття сучасної людини, і водночас відповідати суб'єктивним індивідуальним науково-пізнавальним інтересам, настановленням; утім, слід сподіватися, що ці останні узгоджуються (бодай інтуїтивно) з вищезгаданими реаліями; 2) бути чітко визначеними, «однозначними» і, однак, якимось чином містити в собі, уможливлювати *множину* різних, часом логічно протилежних, але взаємозумовлених тлумачень. Тобто, ці категорії мають виступати не

підставою уніфікації, а предметно-змістовим осередком *спілкування* (а отже, не лише згоди, а й спору) різних людинознавчих і, зокрема, психологічних підходів. Це, на наш погляд, означає, що ці категорії мають виконувати не лише предметну, а й *методологічну* функцію - передвизначати (спершу - у всезагально-логічному плані) *форми* вищезгаданого спілкування, взаємовизначення, взаємопереходу різних - часом взаємовиключних - загальних трактувань людського буття, які явно чи імпліцитно відбилися в засадничих категоріях та постулатах основних психологічних парадигм. При цьому кожна з цих універсалій - атрибутивних ознак людини і водночас орієнтирів її пізнання - має бути докладно витлумачена (і надалі досліджена власне психологічно) як така, що *"втягує"* й *"перевизначає"* інші атрибути. Але ці останні так само мають "розгортати" свою всезагальність, постаючи, у свою чергу, смисловими "воронками" (В.С.Біблер), в яких породжуються щоразу нові бачення («проекти») людської психології та окремих її понять - бачення відмінні, автономні й водночас пов'язані логічними взаємопереходами, доповняльні, "несамодостатні" одне без одного.

З огляду на вищесказане великого значення набуває вибір онтологічної універсалії, з якої доцільно *розпочати* вищезгаданий змістово-логічний рух. На наш погляд, одним з перспективніших у плані актуальності, змістового багатства та «всепов'язувальних» змістових та методологічних потенцій, про які щойно йшлося, є поняття *культури*, вага якого в людинознавстві невпинно зростає протягом ХХ - початку ХХІ ст. "Визначення людини у термінах людської культури" (Е.Кассієр [14, 143]) стає за Новітньої доби як ніколи нагальним. І те, що зараз його актуальність, можливо, переживається нашою свідомістю не так гостро, як у першій половині ХХ ст., не зменшує потенціалу цієї регулятивної ідеї. На думку численних мислителів та науковців-гуманітаріїв, саме "зсування культури в епіцентр буття" (В.С. Біблер [6, 220 - 221]) та, відповідно, формування настановлення сучасного розуму на осягнення людини та світу через призму ідеї культури позначає межу між класичною й так званою некласичною (а відтак і постнекласичною) раціональністю.

Цю ключову роль категорії культури в людинознавстві, а надто в психології ХХ ст. слушно наголошує, зокрема, Д.О. Леонт'єв; суть некласичного вектору у психології, на його думку, полягає у "розгляді... культурного контексту, розгляді людини не як речі з-поміж речей, а як укоріненої в світі культури, з яким вона взаємодіє та з якого себе будує. Гуманітарна, або некласична психологія розглядає особистість не як природний об'єкт, а як культурний, штучний об'єкт., як витвір" [8, 24].

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Однак, на наш погляд, ця думка про сформованість некласичної *культуроорієнтованої* психологічної парадигми є дещо випереджальною. Насправді здійснено низку потужних *спроб* її створення; зокрема, виразно «культуроорієнтованими» є традиція «розуміючої» (герменевтичної) психології, що йде від В.Дільтея, концепція Л.С. Виготського, екзистенційно-феноменологічна та гуманістична парадигма, почасти аналітична психологія

К.Г. Юнга, традиція крос-культурних досліджень тощо. При цьому більшість течій новітньої психології так чи інакше *визначалися щодо ідеї культури* (часом відштовхуючись від неї на користь *природоорієнтованої онтології та методології*), але це самовизначення не завжди є достатньо чітким і усвідомленим. Відтак, орієнтація на культуру як «регулятивну ідею» донині не становить цілісного й достатньо впливового вектору, - сказати б, тренду, - до якого б тяжіли інші науково-психологічні напрями. Для того, щоб стимулювати оформлення культуроорієнтованої парадигми, актуалізувати необхідне для цього «діалогічне тло» самовизначення психології в цілому щодо цієї орієнтації, окреслити й реалізувати її інтеграційний потенціал, слід відправлятися від певного конкретного і водночас достатньо широкого поняття культури (Г.О.Балл [3]). Дана стаття має на меті намітити таке трактування культури й, відповідно, визначення предмета психології та деяких її провідних категорій, які могли б стати осередком інтеграційного діалогу.

Виклад методики і результатів досліджень. Природно, останнє передбачає осмислення великої кількості трактувань цього поняття, які, не піддаючись формальному узагальненню, перебувають одне з одним у тих складних відносинах взаємозаперечення й взаємопокладання, про які йшлося дещо вище. Тож необхідно (хоча і вельми складно) виокремити найбільш актуальні смислові моменти ідеї культури, які відбиваються плідно "працюють" в уже існуючих психологічних (і, ширше, соціально-гуманітарних) концепціях і водночас окреслюють перспективи подальших досліджень. І це вихідне трактування культури має – за всієї своєї «щільності» - уможливити, попередньо моделювати своєю змістовою будовою продуктивне *діалогічне сполучення* різних визначень. Тобто, ідея діалогу має від початку *входити* в це визначення культури, суттєво визначати його зміст і форму.

На наш погляд, одним з тлумачень ідеї культури, що великою мірою задовольняє вищезгаданим логіко-методологічним вимогам, є філософська логіка культури В.С. Біблера. А саме, у цій концепції культура постає передусім «формою одночасного буття і *спілкування* людей різних — минулих, теперішніх і майбутніх — культур, форма діалогу та взаємопородження цих культур... » [6, 227 - 228]. Це визначення фіксує не так *зміст* поняття культури в її всезагальному та особливих модусах (не лише названих тут історичних, а й етнічних, професійних тощо), як *спосіб виникнення й існування* цього феномену. При цьому застосування кола у дефініції (забороненого формальною логікою) є тут принциповим, наголошуючи на *самовідтворювальному* характері феномену й розкриваючи механізм цього самопородження загальнолюдської культури через «взаємопородження культур» (кожна з яких, у свою чергу, існує лише у спілкуванні, співбутті з іншими та з собою).

Звідси постає ще одне визначення культури: « ...Це форма *самодетермінації індивіда* у горизонті особистості, форма самодетермінації нашого життя, свідомості, мислення; тобто культура — це форма вільного

рішення і перевищення власної долі в усвідомленні її історичної та всезагальної відповідальності" [6, 230]. Цю визначальну роль «буття у культурі» Біблер конкретизує через метафору «призми», завдяки якій потужні зовнішні чи підсвідомі сили впливу *на* індивіда «заломлюються», обертаються на засоби й форми його *самовизначення*, самодетермінації. Індивід як агент культури постає «причиною себе» (*causa sui*), тобто *суб'єктом* у класичному філософському розумінні. Водночас це збігається з загальнокультурним інтуїтивним розумінням категорії *особистості*. У культурі, за думкою Біблера, індивід «у горизонті особистості» покладає, заново породжує своє існування (порівняймо давню філософську метафору необхідності «другого народження» особи – вже не як особини біологічного роду «людина», але як унікального носія ціннісно-сміслових, духовних - власне, *культурних* – якостей).

Ідеться, таким чином, про здобуття (вироблення, осягнення тощо) власного бачення світу, власного способу життєдіяльності. І це відображено у ще одному визначенні культури в філософській концепції Біблера: «Культура у своїх творах дозволяє нам, авторові та читачеві, ніби знову породжувати світ, буття предметів, людей, своє власне буття з плоскості полотна, хаосу барв, ритмів вірша, філософських начал, миттєвостей моральнісного катарсису. Разом із цим у творах культури цей світ, що вперше твориться, з особливою безсумнівністю сприймається в його одвічній, незалежній від мене, абсолютній самобуттєвості, що лише схоплюється, важко вгадується, зупиняється на моєму полотні, у барві, в ритмі, в думці." [6, 231]. Таким чином, культура - це двоєдиний акт *особистого творення* власного та всезагального буття та активного *відтворення* (творчого *розуміння*) Всесвіту як «одвічно-нескінченного», завжди присутнього. Тобто, узагальнюючи, ідеться про *співтворення* й водночас ненастанне *перетворення* наявного буття – «*так, ніби* воно було твором культури» (В.С. Біблер [6, 278]).

Тут доречно згадати трактування культури Г.О. Баллом, багато в чому суголосне й водночас доповняльне щодо визначень Біблера, здатне розкрити їх нові змістові грані. Балл стисло визначає культуру як «соціальну творчість і соціальну пам'ять» [4, 125] і, в ході подальшої конкретизації цього визначення усуваючи його формальну «подвійність», вводить саме категорію *перетворення*. Остання, за його тлумаченням, об'єднує (як граничні ідеальні випадки) «чисте» творення - так би мовити, з нічого – та достеменно репродукування без змін.

Водночас культура трактується в працях Г.О. Балла як *царина моделювання* та сукупність моделей – первинних (що слугують прообразами інших систем) та вторинних (відображень інших систем). Науковець наголошує, що загальнолюдська культура, власне, складається з моделей, які з загального погляду постають *одночасно* вторинними та первинними [4]. Таким чином, в поняттях перетворення та моделі (останнє вельми близьке до вищезгаданої біблерівської категорії *твору культури*, яку буде докладніше розглянуто далі) Г.О. Балл акцентує *єдність*, цілісність культурного акту,

який являє собою взаємовизначення, *взаємоперехід* творення та репродукції («психологізованою» мовою - мислення й продуктивної уяви, з одного боку, та сприйняття, пам'яті – з іншого). А отже, психічне життя, свідомість індивіда як агента культури постають цариною взаємодії, *внутрішнього діалогу* творчих та репродуктивних інтенцій і водночас – різних загально-психологічних здібностей.

Нарешті, всі три визначення культури в концепції Біблера, за його виразом, «збігаються у фокусі *твору*. Твір — ось відповідь на питання: «Що означає бути в культурі, спілкуватися в культурі, самодетермінувати власну долю в напруженнях культури, породжувати в культурі світ уперше?»» [6, 231]. Отже, культура - *сфера творів*, і це визначає сутність "розуму культури": "...Нескінченне, вічне буття розуміється так, "ніби" воно було... витвором культури". [6, 278]. Ідеться про те, що породження й сприйняття *реальних творів* – мистецьких, філософських, наукових, релігійних тощо - стає у Новітню добу всезагально-значущою регулятивною ідеєю, парадигмою всього людського існування та світорозуміння.

Відтак важливо уточнити трактування поняття твору у філософській логіці культури. По-перше, воно з необхідністю передбачає наявність *автора* та адресованість його творчої інтенції іншому – *реципієнту*. Саме їхні стосунки, що розгортаються у зовнішньому та внутрішньому планах, слід вважати змістовою формою культури як *діалогу* культур. За Біблером, «конкретна форма... спілкування,.. спів-буття (і взаємопородження) минулих, теперішніх і майбутніх культур — це форма (подія) твору; твір — форма спілкування індивідів у горизонті спілкування особистостей, форма спілкування особистостей як (потенційно) різних [рос. "*раз-личных*". - С.К.] культур" [6, 227]. Тут суттєво, що твір виступає осередком зв'язку між *всезагальним* та *особливим* планами існування культури, з одного боку, і культурою *індивіда* «в горизонті особистості» - автора, через якого, власне, і реалізуються ці «загальники», - з іншого. Тут доречно згадати, що Г.О. Балл вводить поняття «індивідуальний модус культури» [4, 127], якому, на його думку, приділяється недостатньо уваги у психологічних дослідженнях порівняно з особливими культурами – етнічними, професійними тощо. При цьому особистість він визначає саме як індивідуальний модус культури, що близько відповідає ідеям Біблера.

Стисло окреслене тут трактування культури у концепції В.С. Біблера, встановлюючи сутнісний, взаємовизначальний зв'язок з загальновизнаними універсалами сучасного буття й антропологічного знання (*діалог, особистість, творчість, самовизначення* (свобода) тощо), відтак дозволяє, на нашу думку, намітити такі «багатовимірні» визначення предмета психології та її провідних категорій, які можуть стати осередками *інтеграційного діалогу різних науково-психологічних культур*. А саме, передусім у цьому контексті можна визначити психічне життя індивіда як *ідеальний (внутрішній) план буття в культурі*. Логічне розгортання, обґрунтування й операціоналізація цього формального визначення, власне, і

означатиме послідовну розбудову культуроорієнтованої парадигми у психології.

Далі, завважимо, що намічене дещо вище трактування твору намічає визначення *особистості* як такого модусу буття індивіда, в якому здійснюється зовнішнє та внутрішнє спілкування «автор – реципієнт» (на нашу думку, логічно й феноменологічно необхідним учасником діалогу, що відбувається в осередку твору, є також його *герой*; але будова цих стосунків вимагає докладного дослідження, що виходить за межі завдання цієї статті). Водночас, нагадаємо, у наведеному дещо раніше біблерівському висловленні категорія особистості втілює *настановлення й здатність індивіда до самодетермінації*, його суб'єктність. Таке трактування, очевидно, відповідає основним тенденціям соціально-гуманітарного знання; зокрема, воно послідовно розвивалося в гуманістичній та екзистенційній психології. При цьому суттєво, що особистість розглядається Біблером не як певний досягнений стан («рівень»), а як *регулятивна ідея*, орієнтир розвитку. Відтак слід припустити, що психічне життя індивіда «організовується», конституюється його *спрямованістю на буття особистістю*, що у даному контексті рівнозначне прагненню до автентичності (свободи, «справжності», «буття самим собою» - у термінах екзистенційно-гуманістичної психології). І це означає бути суб'єктом культури (варто згадати, що на розумінні особистості як суб'єкта культури ґрунтується і психологічна концепція Г.О. Балла).

Також суттєво новим для психології змістовим моментом у розумінні особистості як «інстанції» самодетермінації є твердження Біблера про те, що вона є точкою (внутрішнім «форпостом») *самовідсторонення*, бачення себе «розумовими очима» іншого. Це відсторонення (пор. парадоксальний бахтінський вираз «суто внутрішнє позаперебування» [5, 138]) він вважає функцією *мислення*. Останнє, у тлумаченні В.С. Біблера, «проблематизує», ставить під сумнів зміст *свідомості* як носія усталених уявлень про власне «Я» та про світ, прагне знайти-обґрунтувати *нову* можливість *цього* буття, зосереджуючись на граничних питаннях (пор. «світ уперше»). Мислення, таким чином вступає в сперечання зі свідомістю, здійснює її «деконструкцію» і водночас – *цілісно* споглядаючи «ззовні» все буття й світобачення особи – тим самим *конструює* цей світ свідомості. Однак ця активність мислення передбачає *наявність* свого предмету – вищезгаданих усталених «концептів» власного «Я» та світу; у цьому сенсі свідомість є підґрунтям мислення. Отже, мислення та свідомість у концепції В.С. Біблера пов'язані стосунками взаємопородження й протистояння, які, на наш погляд, слід вважати стрижнем внутрішнього життя індивіда у модусі особистості.

Стишло описане тут трактування особистості, а також свідомості та мислення у їх нерозривному взаємозв'язку дозволяє, на нашу думку, намітити певне розуміння *загально-психологічних здібностей*, або вищих психічних функцій, які свого часу Л.С. Виготський визначав як «культурні». Його концепція формування цих здібностей у ході активно-творчих соціальних стосунків, як відомо, багато в чому передвизначила пошуки

сучасної науки і має суттєві точки перетину з діалого-культурологічним підходом. Зокрема, Виготський, долаючи традиційний функціоналізм, одним з перших зосередився на міжфункціональних взаємодіях, що утворюють цілісність свідомості. Концепція ж В.С. Біблера намічає в загальних рисах механізми формування цілісного уявлення індивіда про власне життя від його початку до кінця; це передбачає, зокрема, сполучення активності *пам'яті* та продуктивної *уяви*, а також різних модусів чуттєвого *сприйняття* (зорового, слухового тощо). Але це сполучення вже неминуче має надчуттєвий, тобто інтелектуальний характер, а отже, у ньому взаємовизначальні стосунки різних здібностей *свідомості* постають діалогом агентів *мислення*. Це один з вимірів внутрішнього діалогу, в якому – звичайно, мірою його інтенсивності та змістового багатства – психологічні здібності «культивуються», постають унікально-відмінними й водночас взаємно необхідними внутрішніми *культурами*, «сутнісними силами» самовизначення, самотворення особистості. У цьому мисленневому плані діалог «психологічних культур» зосереджується як діалог *логік* [4].

Уявлення про взаємодію різних психологічних інтенцій, здібностей тощо як про внутрішній план *буття в культурі* (діалогу культур) має бути розгорнуте ще в одному аспекті. А саме, оскільки твір культури є, як зазначалося вище, адресованим висловленням – тобто явищем *мовним* у широкому, семіотичному розумінні, – то внутрішнє життя (у його спрямованості на породження й сприйняття творів) є сферою замислювання, формування власних зовнішніх висловлень і розуміння чужих. Тобто психічне життя може бути витлумачене як царина постійного «зустрічного руху», взаємопереходу, взаємного відображення *зовнішнього та внутрішнього мовлення*. Це й становить фундаментальний механізм сполучення, взаємопокладання зовнішнього та внутрішнього плану діалогічних стосунків індивіда з собою та з іншими. Зокрема, віддавна встановлено, що ключовим моментом психогенезу, формування особистості є саме утворення відносно автономного плану внутрішнього мовлення. У контексті діалого-культурологічного підходу це пояснюється тим, що саме у внутрішньо-мовленневих процесах інтеріоризація зовнішніх висловлень – їхнє розуміння, «переклад» мовлення у *думку* – сполучається з їх породженням – зі звершенням думки у слові, якщо згадати відомий вислів Виготського. Тобто, з одного боку, діє і здійснюється те двоєдине настановлення на породження та сприйняття твору, про яке йшлося вище; з іншого ж боку, це процес взаємопокладання *мовлення і мислення* (і водночас, природно, – їх «боріння»), за виразом В.С. Біблера [4, 315]).

Відтак не лише висловлення природною мовою, але й будь-яка зовнішня дія індивіда може постати для нього самого і для інших осіб як *комунікативний* акт втілення й трансляції унікального бачення світу, власного способу буття та мислення – індивідуальної культури буття, яка в такій взаємодії набуває *загальнолюдського* значення. Саме у цій двоєдиній інтенції на культуру та на діалог найінтенсивніше й найповніше здійснюється психічне життя індивіда як ідеальний, засадничий план його самовизначення

й самоздійснення. Однак при цьому вирішальне значення має те, якою мірою і в який спосіб ця *об'єктивна* буттєва спрямованість сучасної людини, по-перше, рефлексується і свідомо, цілеспрямовано розвивається конкретною особою, по-друге ж – стає орієнтиром суспільного життя. Зокрема, формування сучасної особистості в її вищезокресленому розумінні суттєво залежить від того, наскільки суспільні (зокрема, освітньо-виховні) впливи, всі форми міжіндивідуального спілкування здійснюватимуться у «режимі» діалогу культур. Отже, завданням психологічної науки є не лише побудова діалого-культурологічної моделі психічного життя, але й розбудова на її основі цілісних стратегій та практик сприяння особистісному розвитку. На нашу думку, сучасна психологічна (зокрема психотерапевтична) та психолого-педагогічна практика загалом стихійно рухається саме в цьому напрямку.

Висновки. У підсумку наголосимо на інтеграційному потенціалі діалого-культурологічного підходу не лише в змістово-проблемному, а й у *логіко-методологічному* аспекті. А саме, діалог культур як діалог різних *логік* розуміння людського буття має, за думкою В.С. Біблера, декілька логічних вимірів: логіка цього діалогу («діалогіка») є водночас 1) логікою *трансдукції* (граничного переходу) цих логік; 2) логікою їх *початку* (само-та взаємопокладання, обґрунтування заново); 3) логікою *парадоксу* (взаємовиведення протилежних тверджень) [4, 430 - 435]. На наше переконання, ця «група логічних перетворень» може бути продуктивною моделлю осмислення й цілеспрямованої розбудови інтеграційних стосунків між різними психологічними парадигмами та концепціями.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии / А.Г. Асмолов. – М.: «Смысл», 2002. – 444 с.
2. Балл Г.О. Интегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять / Г.О. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – №4. – С.25–53.
3. Балл Г.А. Психология в раціогуманистической перспективе: Избранные работы / Г.А. Балл. – К.: «Основа», 2006. – 408 с.
4. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства / Г.О. Балл. – К.: Видавництво ПП «СКД», 2017. – 204 с.
5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
6. Библер В.С. . На гранях логики культуры / В.С. Библер. – М.: Рус. феном. общ., 1997. – 440 с.
7. Завгородня О.В. Интегративно-особистісний підхід до розуміння особистості / О.В. Завгородня // Психологія і суспільство. – №2 (68). – 2017. – С.74–92.
8. Леонтьев Д.А. Неклассический вектор в современной психологии / Д.А. Леонтьев // Постнеклассическая психология. – 2005. – №1. – С. 24–42.

9. Мазиллов В.А. Методологические проблемы психологии в начале XXI века / В.А. Мазиллов // Психологический журнал. – 2006 – №1 (январь). – С.37–53.
10. Михайлов Ф.Т. Образование и власть / Ф.Т. Михайлов // Вопросы философии. – 2003. – №4. – С. 31–47.
11. Мусатов С.А. К вопросу о психологическом каноне XXI ст. / С.А. Мусатов // Журнал практикующего психолога. – 2004. – Вып.10. – С.169 – 189.
12. Смит Н. Психология. Современные системы / Н.Смит. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 543 с.
13. Хрестоматия по истории философии (западная философия): Учеб. пособие для вузов. В 3 ч. Ч.2. / Л.А. Микешна. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС. – 1997. – 528 с.
14. Читанка з історії філософії: Кн.6: Зарубіжна філософія XX ст. / Г.І. Волинка. – К.: Фірма "Довіра", 1993. – 239 с.

References transliterated

1. Asmolov, A.G. (2002) *Po tu storonu soznany`ya: metodology`chesky`e problemy neklassy`cheskoj psy`chology`y`* [On the other side of consciousness: methodological problems of non-classical psychology]. M. 444 p. (in Russian)
2. Ball, G.O. (2009) *Integraty`vno-osoby`stisny`j pidhid u psy`chologiyi: vporiyadkuvannya golovny`h ponyat`* [Integrative-personality approach in psychology: the ordering of the main concepts]. *Psy`hologiya i suspil`stvo* [Psychology and Society], no. 4, pp. 25–53 (in Ukrainian)
3. Ball, G.A. (2006) *Psy`chology`ya v racy`ogumany`sty`cheskoj perspekty`ve: Y`zbrannye raboty* [Psychology in a rational perspective: Selected Works]. K. 406 p. (in Russian)
4. Ball G.O. (2017) *Raciogumanisty`chna oriyentaciya v metodologiyi lyudy`noznavstva* [Rationalogianistic orientation in the methodology of human studies]. K. 204 p. (in Ukrainian)
5. Bakhty`n, M.M. (1979) *Estety`ka slovesnogo tvorchestva* [Aesthetics of verbal creativity]. M. 423 p. (in Russian)
6. By`bler, V.S. (1997) *Na granyah logy`ky` kul`tury* [On the verge of the logic of culture]. M. 440 p. (in Russian)
7. Zavgorodnya, O.V. (2017) *Integraty`vno-osoby`stisny`j pidhid do rozuminnya osoby`stosti* [Integrative-personal approach to understanding the person]. *Psy`chologiya i suspil`stvo* [Psychology and Society], no. 2 (68), pp. 74–92 (in Ukrainian)
8. Leont`ev, D.A. (2005) *Neklassy`chesky`j vektor v sovremennoj psy`chology`y`* [Non-classical vector in modern psychology]. *Postneklassy`cheskaya psy`xology`ya* [Post-non-classical psychology], no. 1, pp. 24–42 (in Russian)
9. Mazy`lov, V.A. (2006) *Metodology`chesky`e problemy psy`chology`y` v nachale XXI veka* [Methodological problems of psychology at the beginning

- of the XXI century]. *Psy`chology`chesky`j zhurnal* [Psychological Journal], no. 1, pp. 37–53 (in Russian)
10. My`khajlov, F.T. (2003) *Obrazovany`e y` vlast`* [Education and power]. *Voprosy filosofii* [Philosophy issues], no. 4, pp. 31–47 (in Russian)
  11. Musatov, S.A. (2004) *K voprosu o psy`chology`cheskom kanone XXI st.* [To the question of the psychological canon of XXI century]. *Zhurnal prakty`kuyushhego psy`chologa* [Practicing Psychology Journal], no. 10, pp. 169–189 (in Russian)
  12. Smy`t, N. (2007) *Psy`chology`ya. Sovremennye sy`stemy* [Psychology. Modern systems]. SPb. 543 p. (in Russian)
  13. *Khrestomaty`ya po y`story`y` fy`losofy`y` (zapadnya fy`losofy`ya): Ucheb. posoby`e dlya vuzov* (1997). [Readings on the history of philosophy (Western philosophy): A study guide for universities]. M. 528 p. (in Russian)
  14. *Chy`tanka z istoriyi filosofiyi: Kn.6: Zarubizhna filosofiya XX st.* (1993) [Reader in the history of philosophy: Kn.6: Foreign philosophy of the twentieth century]. K. 239 p. (in Ukrainian).

Копылов С.О. Интеграционный потенциал категории культуры в современной психологии. Ключевая методологическая проблема современного психологического знания – его интеграция, общая логика которой не может заключаться ни в унификации радикально различных и в то же время одинаково значимых подходов, ни в их формально-эклeктическом соединении. Таким образом, адекватной формой интеграционных отношений разных ориентаций, концепций т.д. является их диалогическое творческое общение на уровне оснований. Это требует прежде всего очерчивания общего предмета и способа его рассмотрения, т.е. выделения онтологических и гносеологических универсалий современности (сущностных атрибутов человеческого бытия и познания) как ориентиров человековедения. Эти последние, выступая основаниями существующих психологических подходов, противоречат друг другу и в то же время являются потенциально взаимодополнительными. Исходной универсальной категорией для построения логической модели этих сложных связей может стать понятие культуры, одна из наиболее продуктивных трактовок которого дана в философской концепции В.С. Библера. В статье на основе этой концепции культуры (как диалога культур, формы самодетерминации индивида, полагания «мира впервые» и сферы произведений) намечено определение психической жизни и ряда ведущих категорий психологии, которое может стать предметом интеграционного диалога. Выдвинуто предположение, что логика этого диалога («диалогика» психологического исследования и взаимодействия разных подходов) должна разрабатываться также и как логика их трансдукции (предельного перехода), логика их взаимообоснования и логика парадокса.

Ключевые слова: логическая модель, интеграционный диалог, культура, произведение, личность, общие психологические способности.

Kopylov S.O. Integrating potential of culture's concept in modern psychology. A leading methodological task of modern psychological knowledge is its integration that's logic can't consist in the unification of different approaches those are equally important not any in its formal eclectic connection. Therefore, the dialogic creative communication on the level of grounds is an adequate form of integrating relations between diverse orientations, conceptions and so on. That's need first of all to outline a common subject and a mode of its analysis that is to say to define universal ontological and cognizing ideas of today (essential characteristics of human being and knowledge) as landmarks of humanities. These ideas, being the ground of diverse psychological approaches, object one to another but at the same time are mutually supplemental in the potentiality. It is possible to take as a starting-point to construct a logical model of these complex relations the concept of culture. Very efficient interpretation of this concept is the philosophical conception of V.Bibler. On the base of this conception of culture (as dialogue of cultures, as mode of human's autodetermination, as apprehension of world "for a first time", as sphere of works) an article outline definitions of psychics and certain leading psychological categories that's can be a subject of integrating dialogue. The author suppose the logic of this dialogue ("dialogic" of psychological research and of divers approach's interaction) have to elaborate at the same time as logic of its "trans-duction" (utmost transition), logic of its mutual substantiation and logic of paradox.

Keywords: integrating dialogue, logic model, culture, work, personality, universal psychological abilities.